

CUDZOZIEMCY W POLSKICH ZAKŁADACH KARNYCH – WYBRANE PROBLEMY

I. Zmiany ustrojowo–polityczne, społeczne i gospodarcze, otwarcie granic naszego kraju spowodowało, iż nie tylko na ulicach miast polskich spotykamy cudzoziemców. Są oni również w polskich zakładach karnych.

Tabela nr 1
Cudzoziemcy w aresztach śledczych i zakładach karnych w latach 1984–2006¹

Rok	Razem	Tymczasowo aresztowani	Skazani	Rok	Razem	Tymczasowo aresztowani	Skazani
1984	71	52	19	1996	1307	871	436
1985	85	58	27	1997	1296	836	460
1986	79	54	25	1998	1193	756	427
1987	44	24	20	1999	1032	641	391
1988	26	15	11	2000	1327	937	390
1989	26	17	9	2001	1597	1133	464
1990	56	50	6	2002	1386	893	493
1991	209	191	18	2003	1279	830	449
1992	742	697	45	2004	1057	632	426
1993	1109	993	116	2005	788	437	351
1994	1161	903	258	2006	653	351	302
1995	1496	1043	453				

Do 1990 roku w zakładach karnych i aresztach śledczych przebywała niezbyt liczna grupa cudzoziemców. Istotna zmiana miała miejsce w 1991 roku. W tym bowiem roku, w porównaniu do 1984 roku, nastąpił prawie trzykrotny wzrost liczby cudzoziemców przebywających w polskich jednostkach penitencjarnych. Był to efekt zdecydowanego wzrostu liczby przestępstw popełnianych przez cudzoziem-

¹ Stan na dzień 31 grudnia danego roku. Dane za lata 1984–1992 przytaczam za D. Gajdus, B. Gronowska, Międzynarodowe standardy postępowania z cudzoziemcami pozbawionymi wolności, Przegląd Więziennictwa Polskiego 1992, nr 2–3, s. 117. Dane za lata 1993–2006 pochodzą ze statystyk Centralnego Zarządu Służby Więziennej.

ców². Szybki wzrost populacji cudzoziemców utrzymywał się do 1995 roku. W tym roku odsetek cudzoziemców wśród uwięzionych wynosił 2,5, gdy w 1990 roku 0,1. Załamanie tendencji wzrostowej nastąpiło w 1996 roku. W następnych latach systematycznie malała liczba cudzoziemców w polskich jednostkach penitencjarnych. Trwało to jednak dość krótko, bowiem już w latach 1999–2000 liczba uwięzionych cudzoziemców, jak wynika z ustaleń dokonanych przez autorów Atlasu przestępczości³, zwiększała się średnio o 22% rocznie, czyli nieco szybciej niż zbiorowość uwięzionych (18%). W 2001 roku w aresztach śledczych i w zakładach karnych przebywało 1598 cudzoziemców. Była to najwyższa liczba na przestrzeni lat 1984 – 2006. Od 2002 roku następuje systematyczny i dość istotny spadek populacji cudzoziemców. W kwietniu 2007 roku w polskich jednostkach penitencjarnych przebywało 659 cudzoziemców, w tym 361 osób to tymczasowo aresztowani, zaś 298 osób to skazani.

Należy zauważyć, że systematycznie wzrasta liczba państw, których obywatele przebywają w polskich jednostkach penitencjarnych. W 1992 roku w zakładach karnych przebywali skazani z 21 państw, zaś dwa lata później z 42 państw, a w marcu 2007 roku obywatele z 63 państw, nawet tak egzotycznych, jak Malezja, Sri Lanka, Maroko czy Kamerun. Właściwie można powiedzieć, że w naszych zakładach karnych przebywają przedstawiciele większości państw naszego globu.

Najliczniej, w tak różnorodnej pod względem narodowości populacji, byli i są reprezentowani obywatele państw byłego ZSRR⁴ (70,80%). Obywatele Ukrainy stanowią 1/3 (33,56%) ogółu skazanych cudzoziemców, Armenii 8,72%, Białorusi 8,05%, Rosji 8,05%. Z państw europejskich najliczniej reprezentowani są obywatele Bułgarii 4,03%, Niemiec 4,03%, Rumunii 3,35%.

2 Zob. I. Rzeplińska, *Przestępczość cudzoziemców w Polsce*, Warszawa 2000, s. 17.

3 A. Siemaszko, B. Gruszczyńska, M. Marczewski, *Atlas przestępczości w Polsce 3*, Warszawa 2003, s. 160.

4 Zob. T. Bulenda, M. Dąbrowicki, *Cudzoziemcy w polskich aresztach i zakładach karnych (Raport z badań)*, Biuletyn RPO 1993, nr 18 s. 27; J. Malec, *Cudzoziemcy w polskich jednostkach penitencjarnych (w:) Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa*, Biuletyn RPO, Materiały, Warszawa 1995, z. 28, s. 301; I. Rzeplińska, *Wykonywanie kar i środków w karnych wobec cudzoziemców w Polsce (w:) Przestępczość przygraniczna; Postępowanie karne wobec cudzoziemców w Polsce* pod red. A.J. Szwarcza, Poznań 2000, s. 190 oraz tej Autorki, *Przestępczość cudzoziemców w Polsce (w:) U progu nowych kodyfikacji karnych. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Leonowi Tyszkiewiczowi*, pr. zb. pod red. O. Górniok, Katowice 1999, s. 288; M. Płachta, *Przekazywanie skazanych pomiędzy państwami*, Kraków 2003, s. 135.

Tabela nr 2
Cudzoziemcy przebywający w aresztach śledczych i zakładach karnych
wg państwa pochodzenia⁵

Obywatelstwo	Ra- zem	Tymczaso- wo areszto- wani	Ska- zani	Obywatelstwo	Ra- zem	Tymczaso- wo areszto- wani	Ska- zani
Afganistan	1		1	Malezja	4	4	
Algieria	4	1		Maroko	1		1
Armenia	41	15	26	Meksyk	2	2	
Australia	2		2	Moldawia	13	5	8
Azerbejdżan	1	1		Mongolia	7	4	3
Bangladesz	1	1		Niemcy	37	25	12
Belgia	45	1	24	Nigeria	9	5	4
Białoruś	3	1	2	Pakistan	7	6	1
Brazylia	23	11	12	Palestyna	1	1	
Bulgaria	2	1	1	Peru	3	3	
Chorwacja	1	1		Portoryko	1	1	
Cypr	1			Rep. Połud. Afryki	1		1
Czechy	1	1	1	Rosja	54	30	24
Dania	2	1		Rumunia	21	11	10
Estonia	2	1	1	Słowacja	1		1
Francja	2	1	1	Sri Lanka	7	7	
Grecja	12	6	6	Sudan	2	2	
Gruzja	3	2	1	Syria	2		2
Hiszpania	1	1		Szwecja	1		1
Holandia	7	1	6	Tadżykistan	1		1
Indie	5	5		Tunezja	2	2	
Irak	6	4	2	Turcja	11	8	3
Izrael	2		2	Uganda	1	1	
Jordania	1		1	Ukraina	182	82	100
Jugosławia	5	5		USA	1		1
Kamerun	5	2	3	Uzbekistan	1		1
Kazachstan	1	1		Wenezuela	1	1	
Kongo	3	2	1	Węgry	5	3	2
Liban	38	29	9	Wlk. Brytania	3	3	
Litwa	12	8	4	Wietnam	29	21	8
Łotwa	3	1	2	Włochy	2	2	
Macedonia				Bezpaństwo- wiec	5	1	4
				Nieustalone	2	2	2

5 Stan na dzień 30.04.2007r. Dane Centralnego Zarządu Służby Więziennej.

W maju 2007 roku w polskich zakładach karnych odbywało karę pozbawienia wolności 288 cudzoziemców,⁶ w tym za:

- zabójstwo – 73 osoby (25,35%), w tym z art. 148 § 1 – 55 osób i z art. 148 § 2 kk. – 18 osób;
- rozbój – 67 osób (23,26%);
- przestępstwa z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii – 26 osób (9,03%);
- kradzież z włamaniem – 20 osób (6,94%);
- zgwałcenie – 9 osób (3,12%);
- przekroczenie granicy – 8 osób (2,77%);
- bójka i pobicie – 8 osób (2,77%);
- wypadek drogowy – 7 osób (2,43%);
- kradzież – 5 osób (1,74%);
- wzięcie zakładnika – 3 osoby (1,04%);
- znęcanie się – 3 osoby (1,04%);
- uchylanie się od alimentów – 3 osoby (1,04%);
- pozostałe osoby (56) to skazani za inne przestępstwa⁷.

Wprawdzie populacja cudzoziemców odbywających karę pozbawienia wolności nie jest zbyt liczna, bowiem skazani ci stanowią tylko 0,37% ogółu skazanych przebywających w zakładach karnych,⁸ to jednak problemy, które warunkują język, zwyczaje, religia czy oddalenie od rodziny są istotne nie tylko w płaszczyźnie realizacji celów wykonywania kary pozbawienia wolności. Potęgują one również dolegliwość tej kary.

Należy zauważyć, że te problemy nie dotyczą wyłącznie naszego kraju. W państwach Europy Zachodniej populacja cudzoziemców odbywających karę pozbawienia wolności w tamtejszych zakładach karnych jest znacznie liczniejsza, bowiem co czwarty więzień jest obcokrajowcem⁹.

II. Zważywszy, że są to problemy wielu państw naszego globu, zasadne wydaje się poświęcenie uwagi dokumentom międzynarodowym dotyczącym postępowania ze skazanymi w izolacji penitencjarnej. Na wstępie należy zauważyć, że międzyna-

6 Dane uzyskano z Centralnego Zarządu Służby Więziennej.

7 Patrząc na te dane, należy mieć na uwadze, że w statystykach podawane jest główne przestępstwo.

8 W dniu 30 kwietnia 2007 roku, jak wynika z danych Centralnego Zarządu Służby Więziennej, w jednostkach penitencjarnych przebywało 90.714 osadzonych, w tym 76.396 skazanych.

9 I. Rzeplińska, *Przestępczość cudzoziemców w Polsce*, Warszawa 2000, s. 81.

rodowe organizacje przygotowujące powszechne (ONZ) i regionalne (Rada Europy) standardy traktowania osób pozbawionych wolności nie od razu dostrzegły potrzebę prawnej regulacji dotyczącej tej kategorii skazanych¹⁰.

We Wzorcowych Regułach Minimum Postępowania z Więźniami z 1955 roku¹¹, których twórcy stali na gruncie zasady niedyskryminacji skazanych ze względu m. in. na narodowość, znajdujemy tylko dwa zalecenia odnoszące się wyłącznie do skazanych cudzoziemców. Należy tu wskazać na zalecenie tworzenia ułatwień tym skazanym w komunikowaniu się z przedstawicielami dyplomatycznymi państw, których są obywatelami (reg. 38.2) i zalecenie wzywania tłumacza kiedykolwiek jest to niezbędne (reg. 51.2). Trzeba zwrócić uwagę także na zalecenia, które wprawdzie dotyczą wszystkich skazanych, jednak mają szczególnie istotne znaczenie dla skazanych cudzoziemców, a mianowicie zalecenie zorganizowania „dostępu do kanonicznie uprawnionego przedstawiciela jakiegokolwiek religii” oraz zalecenie umożliwienia skazanemu posiadania książek z zakresu jego wyznania (reg. 41.3, 42).

W Europejskich Regułach Więziennych z 1973 roku, a będących europejskim odpowiednikiem Reguł Minimum, zawarto zbliżone w treści zalecenia dotyczące skazanych cudzoziemców.

Wzrost liczby cudzoziemców w zakładach karnych w wielu państwach naszego globu zwrócił uwagę na potrzebę regulacji odnoszących się wyłącznie do tej kategorii skazanych¹². Efekt podjętych prac w płaszczyźnie regionalnej to zalecenie nr R/84/12 Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie więźniów cudzoziemców¹³. W tym dokumencie zalecano podejmowanie działań łagodzących poczucie izolacji skazanych cudzoziemców i sprzyjających ich społecznej readaptacji, eliminowanie bariery językowej oraz uwzględnianie potrzeb religijnych. Szczególną uwagę twórcy zaleceń zwrócili na pisemne i ustne informowanie tych skazanych o zasadach odbywania kary pozbawienia wolności, stworzenie im możliwości korzystania z tłumacza, udostępnianie lektur w języku, którym posługuje się skazany, udzielanie pomocy w kontaktach z przedstawicielami kraju pochodzenia skazanego. Dostrzeżono także potrzebę odpowiedniego szkolenia kadry penitencjarnej w celu przygotowania do pracy z tymi skazanymi.

10 D. Gajdus, B. Gronowska, Międzynarodowe standardy postępowania z cudzoziemcami pozbawionymi wolności, *Przegląd Więziennictwa Polskiego* 1992, nr 2–3, s. 102–103. Zob. także Z. Holda, Wybrane aspekty odpowiedzialności karnej cudzoziemców za przestępstwa popełnione w Polsce (w:) *Przestępczość cudzoziemców – nowe wyzwanie dla teorii i praktyki*, pr. zb. pod red. E. W. Pływaczewskiego, Szczytno 1995, s. 36.

11 Wzorcowe Reguły Postępowania z Więźniami zatwierdzone przez Radę Społeczno-Gospodarczą ONZ (rezolucja 663 CI (XXIV) z 31 lipca 1975 r. – tekst w języku polskim, w *Archiwum Kryminologii* 1989, t. XVI, s. 277–298.

12 D. Gajdus, B. Gronowska, *Międzynarodowe standardy postępowania z cudzoziemcami...*, s. 106.

13 Szczegółowo analizują te zalecenia D. Gajdus, B. Gronowska, *Europejskie standardy traktowania więźniów*, Toruń 1998, s. 174–5 oraz tych Autorek, *Międzynarodowe standardy postępowania z cudzoziemcami...*, s. 110–112; M. Plachta, *Przekazywanie skazanych pomiędzy państwami...*, s. 86.

W Europejskich Regułach Więziennych w wersji z 1987 r.¹⁴ odniesiono się do kwestii cudzoziemców w szerszym zakresie niż uczyniono to w pierwotnej wersji. Należy tu wskazać na regułę 44.1, zawierającą zalecenie niezwłocznego poinformowania skazanego o prawie do kontaktów z przedstawicielem dyplomatycznym lub konsularnym państwa, którego jest obywatelem oraz zobowiązujące administrację do współpracy z przedstawicielami dyplomatycznymi w interesie więźniów cudzoziemców. W Regułach znajdujemy także zalecenie dla administracji więziennej podejmowania przedsięwzięć w celu zapewnienia cudzoziemcom uzyskiwania informacji o bieżących wydarzeniach za pośrednictwem środków dopuszczonych lub kontrolowanych (reg. 45) a także umożliwienie skazanemu – w przypadku postępowania dyscyplinarnego – przedstawienia własnej linii obrony za pośrednictwem tłumacza (reg. 36,4). Uznano za szczególnie istotne umożliwienie skazanym utrzymywania więzi z osobami danej narodowości przebywającymi na wolności (reg. 67.3). Zdaniem twórców Reguł, skazani cudzoziemcy nie powinni być pozbawiani możliwości uzyskiwania przepustek zaś administracja zakładu karnego powinna podjąć wszelkie działania, aby zapewnić tym skazanym uczestnictwo we wspólnych zajęciach w celu zmniejszenia ich poczucia izolacji (reg. 70.3). W Regułach zaleca się zwrócenie szczególnej uwagi na edukację tych więźniów (reg. 79) i zapewnienie im opieki religijnej (reg. 46) oraz na umożliwienie korzystania z usług tłumacza „zawsze, gdy jest to konieczne i wykonalne” (reg. 60.2).

W najnowszej wersji Europejskich Reguł Więziennych¹⁵, które podobnie jak poprzednie wersje, respektują zasadę niedyskryminacji ze względu na pochodzenie narodowe, znalazły się również zalecenia dotyczące skazanych cudzoziemców. Są one umieszczone w II części Reguł, zawierającej zalecenia dotyczące warunków uwięzienia (reg. 37). Podobnie jak w poprzedniej wersji Reguł, szczególny akcent położono na informowanie tych więźniów o prawie do kontaktów z przedstawicielami placówek dyplomatycznych. Administracja zakładu karnego, zdaniem twórców Reguł, powinna podjąć działania w celu umożliwienia tych kontaktów poprzez podejmowanie współpracy z przedstawicielami placówek dyplomatycznych. Więzień powinien uzyskać pomoc prawną w ojczystym języku. Kolejnym istotnym zaleceniem jest informowanie skazanego o możliwości odbywania kary w ojczystym kraju. Także w innych częściach Reguł znajdujemy zalecenia szczególnie istotne w przypadku skazanych cudzoziemców. Dotyczą one pożywienia, które powinno spełniać także wymogi religijne i kulturowe (reg. 22). Twórcy Reguł zalecają informowanie w języku zrozumiałym dla skazanego o prawach i obowiązkach (reg. 30.1), zaś w przypadku postępowania dyscyplinarnego – informowanie skazanego

14 Europejskie Reguły Więzienne Zalecenie nr (87)3 Komitetu Ministrów RE z dnia 1987 r. Tekst w języku polskim (w:) D. Gajdus, B. Gronowska, Europejskie standardy traktowania więźniów, Toruń 1998, s. 201–225.

15 Recommendation Rec (2006)2 of the Committee of Minister to member states on the European Prison Rules (Adapter by the Committee of Minister on 11 January 2006 at the 952 meeting of the Ministers' Deputies), www.coe.int

w języku, który rozumie o zarzutach i tłumaczenie przesłuchania, gdy jest prowadzone w języku niezrozumiałym dla skazanego.

Na poziomie uniwersalnym należy wskazać na zalecenia w sprawie postępowania ze skazanymi cudzoziemcami, sformułowane przez Komitet ds. Kontroli i Zapobiegania Przeszłości¹⁶ w 1984 roku, w których zwrócono uwagę na umożliwienie tym skazanym dostępu do edukacji, pracy, uzyskiwania informacji w ich ojczystym języku o zasadach odbywania kary, ułatwianie kontaktów z rodziną i przedstawicielami organizacji społecznych, placówek dyplomatycznych, a także poszanowanie ich odrębności religijnej czy kulturowej. Należy także zwrócić uwagę na Zbiór Zasad Dotyczących Ochrony Osób Aresztowanych lub Uwięzionych¹⁷, w których zapisano prawo do kontaktowania się z placówką dyplomatyczną państwa, którego skazany jest obywatelem i prawo do bezpłatnej pomocy tłumacza.

Patrząc na zawarte w dokumentach międzynarodowych zalecenia odnoszące się do skazanych cudzoziemców, należy podzielić zdanie Z. Hołdy¹⁸, że „dokumenty Rady Europy zalecają całą gamę środków, które mają na celu wyjść naprzeciw potrzebom cudzoziemca pozbawionego wolności, kompensować „nadprogramowe” dolegliwości uwięzienia w obcym środowisku”. Godzi się dodać, że zalecenia zawarte w dokumentach ONZ także wychodzą naprzeciw tym potrzebom.

Na forum ONZ i Rady Europy koncentrowano się nie tylko nad wypracowaniem zasad postępowania ze skazanymi cudzoziemcami w izolacji penitencjarnej. Dostrzegając wpływ barier, a mianowicie językowej, kulturowej czy religijnej na właściwą realizację zadań, jakie postawiono przed karą pozbawienia wolności, uznano, że społeczna readaptacja skazanych może przebiegać najwłaściwiej tam, gdzie skazany będzie żył po opuszczeniu więzienia. Podejmowano więc prace nad wypracowaniem procedur, które umożliwiłyby przekazanie przestępcy do jego rodzinnego kraju¹⁹.

Efekt tych prac na poziomie uniwersalnym to przyjęta na VI Kongresie Narodów Zjednoczonych w Sprawie Zapobiegania Przeszłości w 1980 roku rezolucja poświęcona przekazywaniu przestępców i tzw. modelowe porozumienie w sprawie przekazania przestępców, które wraz z rekomendacją zawierającą reguły traktowania więźniów cudzoziemców zostało przyjęte na VII Kongresie Narodów Zjednoczonych w 1985 r.²⁰

16 M. Plachta, Przekazywanie skazanych pomiędzy państwami..., s. 86.

17 Zbiór Zasad Dotyczących Ochrony Osób Aresztowanych lub Uwięzionych przyjęty Uchwałą Nr 43/173 Zgromadzenia Ogólnego ONZ 9 grudnia 1988 r. Tekst w języku polskim: *Palestra* 1991, nr 3–4, s. 49–57.

18 Z. Hołda, Wybrane aspekty odpowiedzialności karnej cudzoziemców za przestępstwa popełnione w Polsce, (w:) *Przeszłość cudzoziemców – nowe wyzwanie dla teorii i praktyki*, pr. zb. pod red. E.W. Pływaczewskiego, Szczepko 1995, s. 36.

19 D. Gajdus, B. Gronowska, Międzynarodowe standardy postępowania..., s. 106–108.

20 Zob. szerzej D. Gajdus, B. Gronowska, Międzynarodowe standardy postępowania..., s. 106–109.

Na poziomie europejskim trzeba odnotować sporządzoną w Strasburgu 21 marca 1983 r. Konwencję o przekazaniu osób skazanych²¹. Głównym celem Europejskiej Konwencji jest ułatwienie przekazywania skazanych cudzoziemców do ich krajów ojczystych, co – jak podkreśla J. Ciszewski²² – powinno przyczynić się do skuteczniejszej resocjalizacji sprawców przestępstw. W Konwencji sprecyzowano warunki przekazania. Przekazanie może dotyczyć tylko prawomocnego orzeczenia i nastąpić tylko wówczas, gdy w chwili otrzymania wniosku o przekazanie okres kary pozostałej do odbycia wynosi co najmniej 6 miesięcy lub jest nieokreślony. Kolejnym istotnym warunkiem jest, iż działanie lub zaniechanie, stanowiące podstawę skazania, musi stanowić przestępstwo w rozumieniu prawa państwa wykonania lub stanowiłoby przestępstwo w wypadku popełnienia na jego terytorium. Skazanego można przekazać tylko do państwa, którego jest obywatelem. Na przekazanie skazanego niezbędna jest zgoda obu państw, a więc państwa skazania i państwa wykonania. Należy zwrócić uwagę na podmiotowe traktowanie skazanego. Przekazanie może nastąpić wówczas, gdy skazany wyrazi zgodę. Godzi się odnotować, że można uzależnić przekazanie od zgody przedstawiciela prawnego skazanego, ale tylko wówczas, gdy jedno z państw uzna to za konieczne ze względu na wiek lub stan fizyczny i psychiczny skazanego.

Konwencja, jak trafnie zauważa M. Płachta²³, nie rozwiązuje wszystkich problemów. Należy zauważyć, że zawsze jest pewien okres czasu zanim skazany zostanie przekazany. Tylko niektóre państwa są związane traktatami i konwencjami dotyczącymi przekazania osób. Brak zgody skazanego uniemożliwia przekazanie. W tym miejscu można wskazać na obywateli dawnego ZSRR, którzy przebywają w polskich zakładach karnych. Nie zdarzyło się, by taką zgodę wyrazili – wręcz przeciwnie – chcą odbywać karę w polskich zakładach karnych, chwając warunki w nich panujące wobec Rzecznika Praw Obywatelskich²⁴.

III. Przechodząc do regulacji polskich, dotyczących postępowania ze skazanymi cudzoziemcami w izolacji penitencjarnej, na wstępie należy zaznaczyć, iż Polska w pełni respektuje zalecenia wynikające ze standardów międzynarodowych. Zasada niedyskryminacji ze względu na narodowość nie została zapisana w kodeksie karnym wykonawczym, ale można powiedzieć, że jest w pełni respektowana. Do cudzoziemców przebywających w polskich zakładach karnych stosuje się te same przepisy, co do obywateli polskich i nie są oni izolowani od skazanych obywateli naszego kraju. Wprawdzie w pewnym okresie kierowano skazanych cudzoziemców do wydzielonych oddziałów, jednak z tego zrezygnowano, zważywszy na możliwo-

21 Polska ratyfikowała Konwencję i weszła ona w życie 1 marca 1995 r. (Dz.U. 1995, Nr 51, poz. 279).

22 J. Ciszewski, Komentarz do konwencji o przekazywaniu osób skazanych w: Standardy prawne Rady Europy. Teksty i komentarz, t. III, Prawo karne, red. E. Zielińska, Warszawa 1997, s. 488.

23 M. Płachta, Przekazywanie skazanych..., s. 81.

24 J. Malec, Cudzoziemcy w polskich jednostkach penitencjarnych, (w:) Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa, Biuletyn RPO, Materiały, Warszawa 1995, z. 28, s. 301.

ści tworzenia silnych grup nieformalnych, koszty transportu oraz położenie takich zakładów w znacznej odległości od linii komunikacyjnej z danym krajem, co utrudniało kontakt skazanego z rodziną²⁵. Obecnie praktykuje się umieszczanie skazanych mówiących tym samym językiem w jednej celi, jeżeli nie są to skazani z grup antagonistycznych. Tę praktykę należy ocenić pozytywnie. Skazany ma możliwość kontaktów z osobami, które mówią tym samym językiem, mają te same wzorce kulturowego. Łagodzi to w pewnym stopniu dodatkową dolegliwość pobytu w zakładzie karnym, jaką niewątpliwie jest przebywanie wśród osób, które porozumiewają się w innym języku niż skazany cudzoziemiec.

W tym miejscu należy zwrócić uwagę na niemieckie badania dotyczące wspólnego odbywania kary przez skazanych Niemców i cudzoziemców ze względu na interesujące wyniki. Z badań bowiem wynika, że o ile cudzoziemcy chcą odbywać karę wspólnie z Niemcami, taką wolę bowiem wyraziło 62% badanych skazanych cudzoziemców, to Niemcy są w większości przeciwni. Tylko 25% niemieckich skazanych skłonna była odbywać karę wspólnie z cudzoziemcami²⁶.

W kodeksie karnym wykonawczym, tak jak w dokumentach międzynarodowych dotyczących postępowania ze skazanymi w izolacji penitencjarnej, znajdujemy przepisy odnoszące się wyłącznie do cudzoziemców. Łagodzą one w pewnym stopniu dolegliwość odbywania kary pobawienia wolności wynikającą z bariery językowej, odrębności kulturowych, a przede wszystkim umożliwiają skazanym korzystanie z ich praw. Te przepisy znajdują się w oddziale dotyczącym praw i obowiązków skazanego. Skazany cudzoziemiec może prowadzić korespondencję z właściwym urzędem konsularnym czy właściwym przedstawicielstwem dyplomatycznym oraz korzystać z widzeń z urzędnikiem konsularnym lub wykonującym funkcje konsularne pracownikiem przedstawicielstwa dyplomatycznego (art. 105 § 2 kkw.). Trzeba także zwrócić uwagę na art. 8 kodeksu karnego wykonawczego, z którego wynika, że w postępowaniu przed sądem skazany musi mieć obrońcę, jeżeli nie władza językiem polskim. W tym miejscu godzi się również wskazać na art. 72 § 1 kodeksu postępowania karnego. Wprawdzie dotyczy on oskarżonego, któremu przysługuje prawo do korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza, jeżeli nie władza wystarczającym stopniu językiem polskim, ale w doktrynie²⁷ słusznie przyjmuje się, że ten przepis ma zastosowanie w postępowaniu wykonawczym.

Należy wskazać również na przepisy, które nie odnoszą się, jak wyżej wymienione, bezpośrednio do skazanych cudzoziemców, jednak w przypadku tej grupy skazanych mają szczególne znaczenie. W katalogu praw skazanego będzie to pra-

---

25 Z. Bąkowski, Informacja na temat cudzoziemców przebywających w polskich aresztach śledczych i zakładach karnych, (w:) *Przestępczość cudzoziemców – nowe wyzwania dla teorii i praktyki*, pr. zb. pod red. E.W. Pływaczewskiego, Szczytno 1995, s. 161–162.

26 Zob. M. Płachta, *Przekazanie skazanych...*, s. 121.

27 Z. Hołda, K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Gdańsk 2005, s. 93.

wo do wolności religijnej, a w jego ramach prawo do spotkań indywidualnych z duchownymi kościoła lub innego związku wyznaniowego, do którego skazany należy, uczestniczenia w nabożeństwach odprawianych w zakładzie karnym czy słuchania nabożeństw transmitowanych przez środki masowego przekazu oraz posiadania przedmiotów kultu religijnego. Inny przepis zobowiązuje administrację zakładu karnego by w miarę możliwości przygotowywano skazanemu posiłki z uwzględnieniem wymogów religijnych i kulturowych (art. 109 kkw.).

Na kwestie związane z pobytem cudzoziemców w polskich zakładach karnych należy spojrzeć przez pryzmat nowego modelu postępowania ze skazanymi, który zgodnie ze standardami międzynarodowymi przyjęli twórcy kodeksu karnego wykonawczego. Odchodząc od przedmiotowego traktowania skazanych i akceptując prawo skazanego do decydowania o sobie, więzienie określono jako miejsce, w którym skazany może otrzymać pomoc w zmianie postaw i w przygotowaniu do włączenia się do życia w społeczeństwie, respektując zasady w nim obowiązujące. W tym modelu wykonywanie kary pozbawienia wolności, zgodnie z art. 67 kkw., ma na celu wzbudzanie w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądanych postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego i tym samym powstrzymania się od powrotu do przestępstwa.

Upodmiotowienie skazanych to określenie katalogu praw w kodeksie karnym wykonawczym, zagwarantowanie ich przestrzegania i pozostawienie w gestii skazanego instrumentów do ich egzekwowania i oczywiście poinformowanie skazanego o jego prawach i środkach umożliwiających ich egzekwowanie. W przypadku większości skazanych cudzoziemców, bariera językowa uniemożliwia właściwe zapoznanie się z przepisami kodeksu karnego wykonawczego, w którym zawarto katalog praw skazanego czy regulaminem wykonywania kary. Ci skazani nie będą więc mogli w pełni korzystać z należnych im praw. Wprawdzie przetłumaczono regulamin wykonywania kary pozbawienia wolności na cztery języki: angielski, francuski, rosyjski, niemiecki²⁸, zważywszy jednak, jak już na wstępie podkreślono, że w zakładach karnych przebywają skazani z 63 państw naszego globu, część z nich z całą pewnością nie włada żadnym z tych języków.

Najpełniej realizować ideę zmiany postaw skazanego z aspektywnych na społeczne można w systemie programowego oddziaływania. W tym bowiem systemie, który może wybrać skazany dorosły, zaś skazani młodociani są kierowani obligatoryjnie, program oddziaływania jest opracowywany wspólnie ze skazanym. Rodzi się wątpliwość, czy założenia tego systemu mogą być realizowane w przypadku skazanych cudzoziemców. Skazany cudzoziemiec może wyrazić zgodę na

28 J. Malec, *Cudzoziemcy w polskich jednostkach penitencjarnych*, (w:) *Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa*, Biuletyn RPO, Materiały, Warszawa 1995, z. 28, s. 301.

odbywanie kary w tym systemie. Nieznajomość języka polskiego rodzi jednak wiele problemów. Pierwszy powstaje w trakcie ustalenia programu oddziaływania. Gdy skazani i wychowawcy posługują się różnymi językami, niezbędna będzie pomoc tłumacza. Następnym problemem jest realizacja indywidualnego programu oddziaływania. Ustawodawca przewidział szereg środków, które powinny być stosowane w oddziaływaniu na skazanych w celu zmiany ich postaw z społecznych na prospołeczne, a mianowicie: praca, nauczanie, zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe, podtrzymywanie kontaktów z rodziną i światem zewnętrznym oraz środki terapeutyczne.

Patrząc na katalog środków oddziaływania, rodzi się wątpliwość, czy skazani cudzoziemcy będą mogli z nich korzystać. Więziennictwo od szeregu lat boryka się z trudnościami dotyczącymi miejsc pracy dla skazanych, a więc wątpliwe wydaje się znalezienie zatrudnienia dla skazanego cudzoziemca. Mniejszy problem może być w przypadku następnego środka oddziaływania, a mianowicie nauki. Tutaj pewnym rozwiązaniem jest umożliwienie samokształcenia się skazanemu poprzez udostępnienie podręczników w języku, którym się on posługuje. Niezbędna jest jednak współpraca administracji zakładu karnego z przedstawicielami jednostek konsularnych danego państwa. Ta współpraca jest szczególnie istotna ze względu na bieżące informacje dotyczące kraju, którego obywatelem jest skazany i do którego powróci po odbyciu kary. Konsulaty bowiem mogą przekazywać do zakładów karnych gazety i czasopisma w języku, którym skazany się posługuje. Należy jednak zauważyć, że nie zawsze przedstawiciele konsulatów kontaktują się ze swymi rodakami przebywającymi w zakładach karnych. O ile nie jest to problemem w przypadku skazanych obywateli Niemiec, o tyle jest to istotnym problemem w przypadku skazanych zza wschodniej granicy²⁹.

Następna kwestia to utrzymywanie więzi z rodziną. Tutaj istotną rolę odgrywa odległość zakładu karnego od miejsca zamieszkania rodziny. Wprawdzie w kodeksie karnym wykonawczym przewidziano możliwość kumulacji widzeń, jednak w praktyce w przypadku tych skazanych do widzeń dochodzi sporadycznie. Istotnym powodem są koszty związane z podróżą rodziny skazanego do Polski. Często niezbędna jest także wiza na wjazd do Polski, co również jest związane z kosztami dla rodzin skazanych. Kontakty skazanych cudzoziemców z rodziną najczęściej ograniczają się więc do korespondencji. Większość tych skazanych, zważywszy, że nie pracują w zakładzie karnym i nie otrzymują pomocy finansowej od rodziny, nie może korzystać z telefonicznej formy kontaktów z rodziną, nie ma bowiem środków na zakup kart do automatów telefonicznych. Z katalogu środków aktywizacji skazanych przewidzianych przez ustawodawcę właściwie tylko zajęcia sportowe i pewne

---

29 M. Wysocka, Szczególne prawa cudzoziemca odbywającego karę pozbawienia wolności w polskich zakładach karnych, (w:) Nowa kodyfikacja prawa karnego, tom XVI, pod red. L. Boguni, Wrocław 2004, s. 258–9.

formy aktywności rozwijające zdolności, np. artystyczne skazanego, mogą być realizowane, bowiem w ich przypadku bariera językowa nie jest tak istotna.

Spółeczna readaptacja skazanych nie może przebiegać właściwie bez kontaktów skazanego ze światem poza murami zakładu karnego. Dostrzegając tę zależność, ustawodawca wprowadza system przepustek (nagrodowe, związane z typem zakładu karnego, losowe czy związane z przygotowaniem skazanego do opuszczenia zakładu karnego). Pobyt skazanego na przepustce pozwala także na ocenę jego społecznej readaptacji w warunkach wolnościowych. Skazany może ubiegać się o przepustkę po spełnieniu określonych w kodeksie karnym wykonawczym warunków. Problem powstaje, gdy skazany cudzoziemiec spełnia warunki do uzyskania przepustki, a administracja zakładu karnego jest świadoma, że nie ma warunków ani środków do funkcjonowania poza murami zakładu karnego. Odmowa udzielenia przepustki, gdy skazany na nią zasłużył będzie zaprzeczeniem idei przepustek, opuszczenie zaś przez skazanego w takiej sytuacji zakładu karnego może spowodować, że powróci do kolegów i wówczas pobyt na wolności zakończy się powrotem na drogę przestępczą.

W nowym modelu postępowania ze skazanymi w izolacji penitencjarnej istotną wagę przywiązuje się do przygotowania skazanego do wolności. Ma temu służyć okres do sześciu miesięcy przed końcem kary lub przewidywanym warunkowym przedterminowym zwolnieniem, w którym to czasie skazany powinien nawiązać, korzystając z pomocy administracji zakładu karnego, kontakt z kuratorem, stowarzyszeniami, organizacjami czy instytucjami, których celem statutowym jest udzielanie pomocy skazanym. W tym okresie kurator wspólnie ze skazanym i administracją zakładu karnego przygotowuje program zwolnieniowy, określając potrzeby skazanego w pierwszym okresie po opuszczeniu zakładu karnego, podmioty, które mogą mu udzielić pomocy i sposoby jej udzielania. W przypadku skazanych cudzoziemców, trudno jest opracować program wolnościowy, nie znając warunków, do jakich powróci skazany. Jedynym sposobem udzielania pomocy jest umożliwienie tym skazanym powrotu po opuszczeniu zakładu karnego do państwa, którego jest obywatelem.

Uwzględniając cele, jakie ustawodawca sformułował wobec wykonywania kary pozbawienia wolności, a mianowicie readaptację skazanego (art. 67 § 1 kkw.) i ochronę społeczeństwa przed przestępczością (art. 73 § 1 kkw.), należy zauważyć, iż w przypadku skazanych cudzoziemców trudno osiągnąć pierwszy z nich. Pozostaje tylko czasowa izolacja tych skazanych od społeczeństwa. Należy więc jak najczęściej korzystać z możliwości, jakie stwarza Konwencja o przekazaniu osób skazanych.